

Legitimitet sile i nasilja u politici

Primena nasilja je u politici oduvek prisutna. Štaviše, prisiljavanja i nasilništva različitih vrsta su starija od samog političkog odnosa kao takvog. Istorija civilizacije je obeležena krvavim ratovima i sukobima kako između različitih vojski i država, tako i unutar jedne zajednice; neki od najdestruktivnijih ratova nakon Napoleonovog poraza su vođeni *unutar* država, a ne između njih (Volc, 2008:115). Mnogi nasilničko ponašanje shvataju, čak, urođenim ljudskoj prirodi. Ipak, kako to ističe Remon Aron, „odustajanje od nasilja postaje ideologija neideokratskog režima“ (Aron, 1997:342). Razvojem konstitucionalnog političkog uređenja nasilje postaje neprihvatljivo, barem vid proizvoljnog pribegavanja istom. Zato nas sada interesuju okolnosti u kojima je nasilje *opravdano*. Naredni redovi će biti posvećeni pitanju opravdanosti [državnog] monopola na silu i [državnog] sprovođenja nasilja u sistemu liberalno-demokratskog političkog uređenja.

Radi izbegavanja materijalnog preklapanja, moramo napraviti terminološku razliku između državnog *posedovanja* sile i državne *primene* iste. Najpre ćemo utvrditi šta se podrazumeva pod državnim posedovanjem sile i da li je i kada ono legitimno, da bi smo se na koncu pozabavili legitimnim državnim sprovođenjem nasilja - primenom sile. Kao što smo već napomenuli, ovaj rad će se baviti pomenutim problemima samo u kontekstu liberalnog, ustavno-pluralističkog režima. Držimo da je, sa stanovišta teme ovog rada, svako drugačije ispitivanje bez osnova. Pitanje legitimnosti sile i nasilja je - u uslovima neustavnosti ili autoritarne ustavnosti - bespredmetno.

Nije teško utvrditi da neka država poseduje aparat sile. Međutim, u vezi suštine posedovanja sile, postavlja se pitanje da li svaka država u datom trenutku poseduje i *monopol sile*. Na to pitanje je moguće odgovoriti jedino ukoliko usvojimo određenu definiciju države. Iako mnogi anrholiberalistički teoretičari uzimaju da su „jedino nužni uslovi za postojanje države geografski integritet i mašinerija za donošenje nekih javnih pravila“ (Beri, 2007:88), skloni smo da prihvatimo logički objektivni argument liberalističkog filozofa Roberta Nozika o neminovnosti centralizacije aparata sile.

Naime, prema Nozikovoj logičkoj teoriji, država nastaje pomoću procesa „nevidljive ruke“ iz lokovskog prirodnog stanja¹ i ovaj proces se događa bez narušavanja bilo čijih prava. Taj moralno ispravan put nastanka države u uskoj je povezanosti sa našim pitanjem *legitimnosti* državne sile i nasilja, ali za sada ćemo se zadržati na potrebnom definisanju države kao takve. Prema Noziku, koncentracija [dominantne] sile u ruke jednog institucionalnog subjekta je neminovna. Ljudi se najpre, iz potrebe zaštite udružuju u udruženja za zaštitu koja vremenom prerastaju u agencije za zaštitu. Pošto je logički osnovano pretpostaviti da će na određenom prostoru nastajati više agencija, Nozik

¹ Prirodno stanje kod Loka je već stanje u kojem svaki pojedinac ima osnovna prava. Videti u: Džon Lok, Dve rasprave o vladi, Utopija, Beograd, 2002, str. 237 - 243

tvrdi da će procesom konkurencije između njih vremenom nastati i *prirodni monopol sile najače agencije za zaštitu*. Međutim, pošto taj monopol isprva nije i potpun (jer postoji značajan broj nezavisnih pojedinaca koji nisu obuhvaćeni ugovorom zaštite, pa tako ni *privatno sprovođenje pravde*² nije sasvim zabranjeno), dominantna zaštitna agencija tj. *ultraminimalna država*³ mora, opet iz razloga pravde i isto tako na *moralno prihvatljiv* način, zvesti potpuni monopol na silu. Ona to čini na taj način što [zabranjuje] privatno sprovođenje pravde pružajući nadoknadu, tj. *obeštećenje*⁴, onima koji bi u svrhu svoje odbrane preduzeli opasne delatnosti. To obeštećenje se ogleda u pružanju zaštite po nultoj ceni! Tako nastaje *legitimni državni monopol sile*.

Dakle, prihvatajući Nozikov logički i etički niz u evoluciji poretka, usvajamo definiciju države koja, osim anarholiberalističkog minimuma, podrazumeva i [legitimni] državni monopol sile. Istina, anarhokapitalistički libertarijanci se ne bi zadovoljili takvom definicijom jer oni tvrde da ne postoji ograničenje za prelaz s minimalne na maksimalnu državu; „[...] i mada Nozik tvrdi da je za državu *nelegitimno* da ide izvan zaštite, anarhokapitalisti [pre svih, Marej Rotbard – podvukao Đ.T.] bi tvrdili da njegov sistem ne može to sprečiti“ (Beri, 2007:88). Anarhokapitalisti smatraju da bi racionalni pojedinci - uviđajući da dominantni zaštitnik pruža besplatnu uslugu izvesnim pojedincima - težili da postanu „nezavisni“, tj. da napuste dominantni zaštitni subjekt kako bi dobili usluge zaštite pod povoljnijim uslovima. Dominantni zaštitni subjekt, odnosno Nozikova agencija, bi u tom slučaju morao da pribegne prinudi! Nozik je, pak, uveren da ne postoji opasnost od napuštanja agencije od strane njenih članova „zato što agencija obeštećuje samo one nezavisne pojedince koji su stavljeni u nepovoljan položaj“⁵ (Cekić, 2007:36). Osim toga, agencija:

[...] i njima [oštećenim pojedincima – podvukao Đ.T.] obezbeđuje zaštitu samo od sopstvenih klijenata, ali ne i od ostalih nezavisnih pojedinaca. S obzirom na to da dobrovoljno članstvo u agenciji pruža kompletnu zaštitu od svih pretnji, postojaće trajni pritisak na nezavisne da se priključe agenciji. Štaviše, čak i trenutno povećanje broja nezavisnih pojedinaca delovaće u ovom smeru zato što ovo povećanje izaziva i povećanje rizika od kršenja prava (Cekić, 2007:36).

Prihvatanje Nozikove definicije države proizvodi jednu veoma bitnu posledicu: po njoj je državno posedovanje sile, i tu se vraćamo inicijalnom pitanju, uvek *monopolističko*, ali u isto vreme i *legitimno*. Dakle - osim toga što utvrđujemo da država

² Privatno sprovođenje pravde, i tu Nozik prihvata Lokovu fundamentalnu etičku argumentaciju, proizilazi iz lokovskog osnovnog prava koje važi u prirodnom stanju, a koje podrazumeva kažnjavanje prestupnika od strane svih pojedinaca; to kažnjavanje uključuje fizičko nasilje. Videti: Džon Lok, *Dve rasprave o vladi*, 2002, str. 241

³ O Nozikovoj *ultraminimalnoj državi* koja još nije postala i država u klasičnom liberalnom smislu tumačenju (*nightwatchment state*) pogledati u: Robert Nozik, *Anarhija, država i utopija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003, str. 49

⁴ Pravo na odštetu, „koje pripada samo oštećenoj strani“, druga je nužni izraz osnovnog lokovskog prava, ali pravo na odštetu, za razliku od prava na privatno kažnjavanje prestupnika, nastavlja da važi, tj. ono važi i nakon ustanovljavanja države, ono je večno. U: Džon Lok, *Dve rasprave o vladi*, 2002, str. 241

⁵ To su oni nezavisni pojedinci koji inače ne bi imali novca da plate usluge državi.

nije država ukoliko nema monopol sile - usvajajući nozikovski moralno-opravan put nastajanja države, zaključujemo da je državni monopol sile kao takav legitiman, jer legitimno nastaje. Liberalistička minimalna država je opravdana jer nastaje procesom koji nije obeležen narušavanjem bilo čijih individualnih prava. Najozbiljniji zaključak, pak, u vezi takve postavke je sledeći: ne samo što je državni monopol sile kao takav legitiman – već je u okviru sistemskog delovanja države [jedino] monopol sile legitiman. U *isključivoj* je nadležnosti države, a to svakako iziskuje monopol na prinudu, zaštita individualnih članova društva koji su sa datom državom u ugovornom odnosu.

Iznetoj teoriji bi se moglo zameriti da ne odgovara na zahtev *pristanaka*, prema opštoj predstavi, krucijalnog elementa legitimnosti monopola sile. Ipak, ukoliko bi trebalo da nas brine da li je [zabrana] privatnog sprovođenja pravde, odnosno privatnog pribegavanja nasilju, opravdana - s obzirom da to da će nezavisni pojedinac „ili dobrovoljno postati klijent agencije ili će to postati prinudno“ (Cekić, 2007:39) – utoliko gore po pristanak! Uostalom, državna prinuda je ovde zasnovana na *kompensaciji*. Cenimo da je poštovanje integriteta svakog pojedinca osnovni sadržaj legitimiteta državne sile. Osim toga, pristanak se ionako može tumačiti prilično ekstenzivno. Još Tomas Hobs je govorio da „ono što daje pravo vladanja nad pobeđenim nije pobeda, već njegov pristanak.“⁶ Međutim, „[...] pristanak iz straha, Hobsu, je isto tako dobrovoljan kao neprinudno obećanje ili sporazum“ (Beri, 2007:117). Po Hobsu je čak izraz *zloupotreba moći* besmislen, „pošto je ukupna moć legitimna“ (Beri, 2007:118).

I zamerka da je nozikovska teorija *istorijski* neosnovana, nije [sasvim] osnovana, ili bar [još uvek] nije osnovana. Nozikova teorija je teorija objektivne logike. Ona može biti kritikovana samo sa logičkog stanovišta. Ona je, za sada, samo logički izazvana, ali ne i opovrgnuta. No, to je tema za neko drugo istraživanje. Uzećemo da je državni monopol sile legitiman, i da je [samo] monopol sile za svrhu eventualne *zaštite pojedinaca* legitiman.

Tako dolazimo i do drugog problema našeg razmatranja – da li je i kada je [primena] sile od strane konstituisane [liberalne] države *legitimna*? Možda ovde, najpre, još jednom treba istaći da bi bilo suvišno razmatrati legitimnost u vezi sa teorijama opravdanosti nasilja kao nasilja. Špengler je imao jednu zaista strogu antropološku tezu da je čovek grabljiva zver, da je suštinski nasilan. E, tu „navodno realističku filozofiju opovrgla je sama istorijska stvarnost“ (Aron, 1997:346). Dejvid Hjum je formulisao jednu staru istinu – da je „sila uvek na strani podređenih“.⁷ Autoritarna vlada može sprovesti nasilje, ali ono uglavnom nije dugog veka. „Nasilje koje samo sebe održava osuđeno je na propast“ (Aron, 1997:344). Vladar mora računati sa podrškom svojih podvlašćenih inače će biti brutalno svrgnut. Štaviše, i dok je još nesmetano terorisao svoje podanike vladar je, napominje Hjum „prema svojim mamelucima ili pretorijanskim gardama morao da se ponaša kao prema ljudima, onako kako su oni mislili“.⁸

⁶ Videti u: Norman Beri, *Uvod u modernu političku teoriju*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 117

⁷ Pogledati: Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose, Alexandria Press, Beograd, 2008, str. 207

⁸ Isto, str. 207

Ovo nas upućuje na jednu *istorijsku tendenciju liberalizacije državne vlasti*, na gotovo sledejuće obuzdavanje vlasti kroz konstitucionalizaciju i permanentnu kontrolu njenog ophođenja s građanima. To civilizacijsko dostignuće, oličeno u svesti o potrebi ograničavanja državne sile i moći, samo pothranjuje naše teorijsko usmerenje ka razmatranju legitimnosti isključivo u okvirima liberalno-demokraske „tvrđave“.

Sada moramo ispitati koje su to okolnosti u kojima bi liberalna država, država „Noćni čuvar“, [smela] da primenjuje silu kojom neupitno raspolaže. Dva su moguća pravca u kojima bi državna intervencija mogla da ide: ka *unutra* i ka *spolja*. Smatramo da je, kada je unutrašnja politika u pitanju, upotreba nasilnih sredstava, dakle, državna upotreba realne, fizičke prinude – *legitimna* kao odgovor na trenutni nasilni čin (koji je učinjen bez ovlašćenja) ma prema kome on i ma od koga bio uperen (osim ukoliko se na radi o samoodbrani), ali i kao kažnjavanje već učinjenog prestupa (neovlašćenog delovanja) kroz lišavanje slobode određenog prestupnika i pokretanje krivičnog postupka protiv istog. Država, prema tome, može: „da nekome oprost, *ex post facto*; da bi kaznila, mora ne samo otkriti 'neovlašćenu' upotrebu sile nego i dokazati određenim postupkom da je do takve zloupotrebe zaista i došlo“ (Nozick, 2003:46).

Kada je u pitanju delovanje „Noćnog čuvara“ ka *spolja*, problem legitimnosti je značajno komplikovan. Objektivno stvari obično stoje tako da se „odvratanje, bilo odbranom bilo zastrašivanjem, lakše [...] ostvaruje od 'prisiljavanja' (compellence)...“ (Volc, 2008:207). A, da li je moguće razmatrati opravdanost sile u međunarodnim odnosima i ko je subjekt koji bi mogao da utvrdi kada je ona opravdana, a kada ne? Možemo prihvatiti da „Noćni čuvar“ ima pravo da *odgovara* na [neovlašćenu] povredu teritorijalnog integriteta. U drugim slučajevima, sledeći usvojenu etičku argumentaciju, čini se da se jedino možemo uzdati u moralnu budnost građana jedne države i njihovu spremnost da: 1) [ograniče?!] mogućnost *nepravedne* nasilne intervencije „Noćnog čuvara“ izvan granica njegovog geografskog integriteta; 2) i to *samo* ukoliko usvojimo da su građani oni koji [naknadnom] zamenom elita „evaluiraju“ uspešnost zaštite koja im se pruža. Vlada ima *diskreciju* u vođenju poslova zaštite – tako da je neka vojna intervencija *uvek* tek [bila] opravdana. Trenutačno opravdavanje čini se nemogućim... Jasno je da pomenute tvrdnje crpimo iz realističke činjenice odsustva sistemskog međunarodnog [vojnog] subjekta.

Diskrecija državnog delovanja - u oba pravca - otvara jednu od najosetljivijih dilema u liberalističkoj filozofiji: da li država sme da deluje *preventivnom prinudom*? Ovo je bezmalo nerešiva dilema, bar kada je liberalna argumentacija u pitanju. Njena „kvadratura kruga“ ogleda se u sukobu između namere da se *predupredi* kršenje prava pojedinaca koje država štiti, i posledica eventualnih kršenja prava istih tih pojedinaca kroz sprovođenje pomenute namere od strane države. Sme li država ugrožavati privatnost nekih građana pod argumentom zaštite prava drugih od njih? Sme li država izvršiti preventivni vojni udar u slučaju da, recimo, neki drugi strani subjekt razvija oružje za masovno uništenje? Ne smemo zaboraviti da jedino vlada ima tu diskreciju da momentalno [procenjuje] realnost svih mogućih opasnosti. Šta se dešava ukoliko je lišimo tog prava?

Ova pitanja su povezana sa univerzalnošću naše etičke postavke, a čak i kao takva, kao univerzalna, ona je prilično nategnuta. Ostaje nam da sledimo ideale: „sila je najkorisnija, odnosno najbolje služi interesima takve države onda kad je ta država ne mora koristiti u konkretnom ratovanju“ (Volc, 2008:204).

Dorđe Trikoš

Literatura:

Aron, Remon, 1997, *Demokratija i totalitarizam*, Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića

Beri, Norman, 2007, *Uvod u modernu političku teoriju*, Beograd, Službeni glasnik

Cekić, Nenad, 2007, *Država između anarhije i utopije*, Beograd, Službeni glasnik

Lik, Džon, 2002, *Dve rasprave o vladi*, Beograd, Utopija

Nozick, Robert, 2003, *Anarhija, država i utopija*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk

Volc, Kenet, 2008, *Teorija međunarodne politike*, Beograd, Centar za civilno-vojne odnose, Alexandra Press